

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

1/97

10. Årg.

NOMUS

Lurerne fra Brudevælde. Læs mere i artiklen, som begynder på side 6.

Indhold:	Side
Museets arbejdsplan 1997	2
Før Strøddam Engsø	3
Brudevælde – en oldtidsbygd	6

Kontingent for 1997	14
Generalforsamling	15

Nordsjællandsk Museumsforening

Museets arbejdsplan 1997

I oktober vedtog bestyrelsen museets arbejdsplan for 1997. Dens virkeliggørelse var selvfølgelig afhængig af, at de økonomiske tilskud, som budgettet og arbejdsplanen hviler på, rent faktisk også imødekommes af de bevilgende myndigheder. I sidste nummer af NoMus fortalte bestyrelsesformanden, at risikoen for nedskæringer fra Hillerød Kommune var tilstede. Vi fik også en nedskæring – dog ikke de 100.000 kr., der i første omgang var meldt ud med, hvilket ville have været katastrofalt for museets drift. Ultimo december meddelte kommunen, at museets ordinære tilskud var blevet beskåret med 25.000 kr. Men samtidig bragte kommunen os den glædelig nyhed, at man ekstraordinært havde bevilget 50.000 kr. til opbygningen af den 1. fase af den nye, permanente udstilling om Hillerøds historie. Dette var psykologisk et vigtigt skulderklap til museet fra kommunen. På trods af at „riget fattes penge“ viser støtten, at man påskønner de initiativer, der er sat i gang for at skabe et moderne museum i Hillerød.

Hermed er der også lagt et godt fundament for at skabe interesse hos fonde og virksomheder for at støtte udstillingens etablering, hvilket vi de sidste måneder har arbejdet intensivt på. Samtidig er udstillingens struktur ved at tage form, og i forårsmånederne vil alle disponible kræfter blive sat ind på at have udstillingens 1. fase klar til åbningen den 30. maj. Vi håber, vi når det.

Også planlægningen af en anden permanent udstilling er kommet ud af starthullerne – nemlig etableringen af oldtidsudstillingen i Søjlehallen – et rum som også skal rumme en landbohistorisk del. Museets arkæologiske samlinger er beskedne, men i privatsamlinger og på Nationalmuseet findes mange oldsager fra vort område. Nogle genstande kan vi håbe at få til ud-

stillingen – andre genstande og deres historie må vi formidle på anden vis.

Museet ansøgte i maj 1996 med virkning fra 1. november kommunen om brugsret til Forpagterboligen ved Sophienborg. På et Økonomiudvalgsmøde i januar er det blevet besluttet at indstille til byrådet, at museet får brugsretten til huset – foreløbig i en treårig forsøgsperiode. Museet skal anvende huset sammen med nogle af områdets foreninger. Det er museets plan, at bygningen også skal anvendes til Skoletjenestens undervisning og møbelmagasin. At museet får adgang til Forpagterboligen er et stort skridt frem i vore bestræbelser på at udvikle museet på Sophienborg. Glæden bliver ikke mindre ved, at Økonomiudvalget på samme møde indstillede, at byrådet tilslutter sig perspektiverne for Folkemuseets fremtid på Sophienborg, herunder at der søges gennemført skovrejsning på markerne nord for.

Men museets arbejdsplan indeholder mange andre opgaver, som skal løses i 1997. Der arbejdes fortsat med at lave samarbejdsaftaler med de øvrige kommuner i vort virkeområde, registrering af vore genstandssamlinger på EDB går igang, genstande til udstillingerne skal sendes til konservering og flere arkæologiske udgravninger er planlagt. I laden på Sophienborg, som også nu er ledig, håber vi at kunne komme i gang med at opsætte vore mange landbrugsmaskiner og -redskaber i en åben magasinudstilling. I laden er også mulighed for at lave konserveringsværksted.

Museet har fra Amtscentralen fået til opgave at fremstille en emne- og jægertekst om jægerstenalderen. Til denne opgave er ansat arkæolog Brita Dam, som sideløbende også vil varetage barselsvikariatet for museumsdagbogen i foråret 1997. Og de mange aktiviteter i og om-

kring Husmandsstedet fortsætter selvfølgelig. Det gør også foredragsrækkerne på Nødebo Kro og i Folkeuniversitetsregi. Museet vil også være til stede med salg og arrangementer i forbindelse med Børnedyrskuet ved Sophienborg i maj og Kræmmermarkedet i september.

Dette er blot et udpluk af de mange opgaver, som forestår. Der bliver meget travlt, og noget må måske rykkes lidt ud i fremtiden. Men etableringen af de permanente udstillinger har højeste prioritet, og først når de er på plads, kan alle de mange, mange andre opgaver, vi også varetager, opprioriteres.

Finn Erik Kramer

NoMus er medlemsblad for Nordsjællandsk Museumsforening, som varetager driften af Sophienborg, Nordsjællandsk Folkemuseum i Hillerød. Museet dækker arkæologi og nyere tids kulturhistorie i Hillerød, Allerød, Skævinge og Fredensborg-Humlebæk kommuner samt arkæologien i Helsingør kommune. Desuden er det byhistorisk museum for Hillerød og specialmuseum for landbokulturen i Nordsjælland.

NoMus udkommer 4 gange årligt (i februar, april, september og december) og sendes til museumsforeningens medlemmer samt en række private virksomheder og offentlige institutioner.

Redaktion:

Hans Jørgen Clementsen
(ansvarsh.),
Flemming Beyer,
Finn Erik Kramer,
Grethe Post og Conny Pedersen.

Adresse:

Sophienborg, Nordsjællandsk
Folkemuseum, Sophienborg Allé 9,
3400 Hillerød
Telefon: 48 24 34 48
Fax: 48 24 34 42

FØR STRØDAM ENGSØ

- om knoglefund og naturens foranderlighed

af Kim Aaris-Sørensen

Fig. 1. I forgrunden det store hul, der førte til udgravningen af kronhjorten - landmålerstokkene markerer selve udgravningen. Det grønne græs repræsenterer den oprindelige engoverflade og øverst til venstre anes byggeriet omkring stryget i anlæggets nordvestlige hjørne. Foto: Geert Brovad.

Naturomvæltninger i Strødam Enge

Frederiksborg Amt indviede i november sidste år en ny sø ved Strødam Engsø. Strødam Engsø, er søen blevet kaldt. Den er den anden sø, som indgår i ialt tre sø-projekter, der tjener det primære formål at reducere Pøleåens transport af næringssalte til Arresø. Det første projekt var etableringen af Solbjerg Engsø lige vest for Kagerup, og det sidste vil berøre Alsønderup Enge.

Den slags projekter indebærer store anlægsarbejder i form af udgravninger af bassiner og stryg, anlæg af diger, etablering af øer,

opstemning af åen osv - alt sammen noget der uvægerligt forstyrrer årtusinders naturlige aflejringer. Den slags ellers uforstyrrede vådområder indeholder et arkiv over svundne tiders flora og fauna. Forstår man at tolke de forskellige aflejringer, man graver sig ned i, da er det som at bladre i naturens store årbog, som det så poetisk blev udtrykt af én af mossegeologiens fædre, Japetus Steenstrup, i midten af forrige århundrede. Oftest kræver det lup eller mikroskop at læse i denne årbog, men nu og da dukker større sager op, der umiddelbart springer i øjnene, såsom velbeva-

rede knogler af større pattedyr. Sådan gik det også ved anlægget af Strødam Engsø, og jeg skal i det følgende give en kort oversigt over disse knoglefund og over de pollenanalyser, der blev udført i forbindelse med dateringen af fundene.

Fund af elsdyr, kronhjort og rådyr

Bortset fra en enkelt naturligt kastet kronhjortetak, der blev fundet i den sydlige del af anlægget, stammer knoglefundene fra to områder i den nordlige del, hvor der blev gravet særligt dybt. Det drejer sig om det nordvestligste

hjørne, hvor der blev anlagt et såkaldt fiskepassabelt stryg og et område ca 200 m sydøst herfor og ca 100 m nord for den nordligste af de tre fugleøer. På sidstnævnte sted gik man i dybden for at skaffe materiale til anlæggelsen af digerne mod nordøst, diger, der skal værne de resterende engarealer mod det næringsholdige åvand.

I forbindelse med uddybningen til stryget fremkom der en række elsdyrknogler, dels seks sammenhørende halshvirvler, dels et fragment af en underkæbe. Sidstnævnte bærer på ydersiden en lang række menneskeskabte snitmærker og er desuden efter alt at dømme blevet længdeflækket for at nå ind til den kraftige 'fedtstreng', der forløber lige under tænderne og som omgiver de mange nervetråde. Fund af bearbejdet flint fra samme område peger ligeledes mod én eller anden stenalderbosættelse. Terænmæssigt er det da også oplagt, idet vi netop ved stryget befinder os på grænsen mellem det oprindelige søbassin og det højereliggende morænelandskab. Hvis vi skæver til vores viden om elsdyrrets tidsmæssige udbredelse på Sjælland, må vi forvente, at man ved anlæggelsen af stryget har gravet sig mindst 8.000 år tilbage i tiden. Da vi fik forelagt knoglefundene var stryget imidlertid forlængst fyldt op med store sten og en eftersøgning af resten af elgen (elgene?) umulig.

De største knoglefund stammer imidlertid fra det omtalte område sydøst for stryget. Knoglefundene her blev opdaget af medarbejdere ved amtets Landskabsafdeling og indrapporteret til Zoologisk Museum via Nord-sjællandsk Folkemuseum. Efter en besigtigelse d. 27. august be-

sluttede vi at undersøge fundstedet nærmere gennem en egentlig udgravning. Denne fandt sted i perioden 5. til 12. september.

I den opgravede jord og spredt ud over et stort område fandt vi knogler, der repræsenterer mindst to kronhjorte og et rådyr. Udgravningen koncentrerede sig demest om et næsten komplet skelet af endnu en kronhjort, som lå indlejret i den gamle søbund og spredt ud over et areal på ca 10 m².

Titusindårig kronhjort

Dette skelet lå ca én meter under den oprindelige engoverflade og samtidig godt under grundvandspejlet, så der måtte pumpes konstant under udgravningen. Forfulgte man lagene *under* knogleniveau, gravede man sig gennem skiftende lag af gytjer (en gytje består primært af organisk finmateriale), indtil man blot 35-40 cm dybere nåede et meget kompakt stenlag med ler og lidt sand. Stenene i dette lag er hovedsagelig af nævestørrelse men når også helt op på 30 cm i diameter. *Over* knogleniveau følger ligeledes 35-40 cm med skiftende gytjelag overlejret af en ca 70 cm stærkt omdannet sumptørv.

Vi tolkede umiddelbart stenlaget som hørende til den senglaciale periode, og 'renvaskede' som de var, måtte de være afsat i stærkt strømmende vand. Senere dannedes på stedet et søbassin og på bunden af søen aflejredes gytje imellem, omkring og over stenene. Vi udtog en pollenserie op gennem lagserien og de foreløbige resultater af pollenanalysen støtter vore feltagttagelser. Knoglerne er indlejret i gytjen midt i birke-fyrretiden, også kaldet Præboreal, hvilket vil sige for ca 10.500 år siden og således kun et

halvt årtusinde efter istidens afslutning. Gytjelagene under og omkring knoglerne er aflejret på bunden af en sø, men de efterfølgende gytjelag vidner om en gradvis tilgroning af bassinet op gennem fyrre-hasseltiden (Boreal), og tilgroningen ser ud til at være komplet i begyndelsen af Ældre Lindetid (Tidlig Atlantikum). Det er således omkring 8.000 år siden, der sidst har været en egentlig sø i Strødam Enge.

Pollenprøver taget direkte i kronhorteknoglernes aftryk i den gamle søbund indeholdt 50% pollen af birk, 30% af fyr og 5% af bævreasp. Dette vidner om en åben, lys birke-fyrreskov med små krat eller klynger af bævreasp. Pollenspektret indeholder desuden græs og bynke, og nærmer vi os vegetationen omkring søen, hvori kronhorten af én eller anden grund omkom, finder vi bukkeblad, mjødukt, halvgræsser, bregner og padderokker. Selve søen har været relativt lavvandet og dækket med hvide åkander. Vores egen mellemistid er på dette tidspunkt stadig meget ung, Danmark er endnu ikke et ørige men en del af det europæiske fastland, og rendyret har netop forladt området og trukket mod nord og øst, samtidig med at andre store hovdyr som urokse, bison og vildhest indvandrer. Elgen har været her siden senglacaltiden, men nye på arenaen er tillige kronhjort, rådyr og vildsvin. Kulturhistorisk befinder vi os i de allertidligste faser af jægerstenalderens Maglemosekultur. Kronhorten fra Strødam hører således til blandt vore allerældste danske hjorte.

Køn, alder og størrelse

Vi fandt ikke et komplet skelet. Dels havde maskinerne uden tvivl fjernet nogle af knoglerne, så de

Fig. 2. De to udpræparerede underkæbegrene (øverst centralt) og den ene overkæbe (nederst centralt) af kronhjorten. Totallængden af underkæbegrene er ca 30 cm. Foto: Geert Brovad.

nu indgår i digerne mod nordøst, dels ligger andre givet vis gemt under de uberørte aflejringer syd for hullet. Men det er så heldigt, at vi i det mindste har visse dele af samtlige skeletelemer. For eksempel er de store knogler i forbenene repræsenteret ved begge skulderblade, de løse ledender (epifyser) af begge overarmsknogler, højre underarmsknogler og højre mellemhåndsbens og bagbenene af venstre bækkenhalvdel, begge lårben, begge skinneben samt det højre mellemfodsben.

Ser man på graden af de enkelte epifysers tilvoksning på de forskellige knogler og sammenholder dette med forskellige tandforhold (tandfrembrud, tandslid) må man konkludere, at hjorten var 2½-3 år gammel, da den omkom i den præboreale sø. Selvom vi ikke var så heldige at finde den del af kraniet, hvorpå et eventuelt gevir skulle have siddet, så er der dog ingen tvivl om, at vi står over for en hjort - altså en han. Knoglerne er simpelthen så store, at det alene er nok til en sikker kønsbestemmelse. En række mål af udvalgte knogler (skinneben, mellemfodsben, rulleben og skul-

derblad) viser desuden, at hjorten hører til blandt de allerstørste danske forhistoriske kronhjorte, og at den er væsentlig større end de nulevende kronhjorte i Skandinavien og øvrige Nordeuropa.

For at illustrere hvor meget (eller nogle vil måske sige hvor lidt!) det drejer sig om, har jeg sammenlignet med Zoologisk Museums samling af andre kronhjorte fra artens nuværende udbredelse. Det viser sig at hjorten fra Strødam Enge størrelsesmæssigt er identisk med den store nordamerikanske *Cervus elaphus canadensis*, en hjort der nok er bedre kendt under det indianske navn, wapiti.

Den danske kronhjort

Kronhjorten har haft en overordentlig stor betydning for jægere i Danmark til alle tider. I jægerstenalderen betyder den ikke blot 'kød på bordet' men dens knogler, tænder, takker, skind mm udnyttes også som råstoffer til stort set alle dagliglivets fornødenheder. Dette blev illustreret smukt gennem 70'ernes udgravninger af en lang række af Ertebøllekulturens grave ved Vedbæk. Her er

flere af de døde anbragt oven på kronhjortegevirer, og en ung kvinde er gravlagt med to dragter forsynet med smykkesæt, der bl.a. består af tænder fra mindst 37 kronhjorte, to vildsvin, et elsdyr og en bjørn. I en tredobbelt grav bærer en kvinde et kompliceret smykkesæt, der bl.a. indeholder seks hele fortandssæt af kronhjort, og en mand der ligger ved hendes side (de har et barn liggende imellem sig) er blevet dræbt af en pil, der er skudt ind imellem anden og tredje brysthvirvel. Pilespidsen er fremstillet af kronhjortens lange lige mellemfodsknogle!

Også i de forhistoriske perioder, der følger efter jægerstenalderen, har jagten stadig stor betydning som supplement til de nye erhversformer, og kronhjorten bliver lidt efter lidt landets eneste egentlige storvildt, efterhånden som de andre store dyr må fortrække. I historisk tid blev kronhjorten de privilegerede klassers yndede jagtmål og straffen var særdeles streng over for den almue, der forsøgte at 'stjæle' sin del af byttet. Nyere tids ændrede ejendomsforhold og mere rationelt drevet land- og skovbrug bevirkede imidlertid, at kronhjorten nu blev opfattet som et alvorligt skadedyr, og i 1799 udsendtes ved kongelig resolution et dekret hvorefter den skulle udryddes. Det lykkedes desværre på Sjælland i 1854 og på Fyn i 1872, men i Jylland overlevede en østjysk bestand, som i vore dage har spredt sig til Midt- Vest- og Nørrejylland.

De jyske kronhjorte er således direkte efterkommere af den gamle danske bestand med en mere end titusindårig historie bag sig, en historie der blandt andet begynder i Strødam Enge.

BRUDEVÆLTE - EN OLDTIDSBYGD

af Finn Erik Kramer

I år er det tohundrede år siden de berømte Brudevæltelurer blev fundet (illustration på forsiden). Mangt og meget er fortalt om dem. I hver eneste arkæologiske guide og håndbog kan man finde dem beskrevet, og de har også været udførligt videnskabeligt behandlet. Jeg skal derfor ikke trætte læserne med endnu en beskrivelse af lurerne og deres funktion. Jeg vil i denne artikel i stedet koncentrere mig om fundomstændighederne for 200 år siden og om, hvad vi i øvrigt ved om oldtidens mennesker omkring Brudevælte Mose.

NAVNET

Men først lidt om mosens navn, hvor folkeetymologien har en dejlig, logisk forklaring: Navnet er kommet af, at et brudepar engang væltede ned i mosen og forsvandt med kusk, vogn og heste i vand og dynd. Man må jo undre sig over, at de arkæologiske eftergravninger (fig. 2) ikke har fundet spor efter denne hele ekvipage, og vi må nok desværre sige, at denne forklaring på mosens navn ikke er helt dækkende.

Sprogforskernes forklaring er lidt mere kedelig, men fra et forskningsmæssigt synspunkt ik-

ke uspændende. Første led, *Brude-* er en fordrejning af *Bryde-*. Ordet bryde, som gik af brug i midten af 1600-tallet, betegnede i den tidlige middelalder en godsforvalter, senere i middelalderen blot en fæster. Endelsen *-vælte* skal i følge sprogforskerne tydes som væld, det vil sige kildevæld. Den direkte forklaring af navnet er altså *Brydens Kildevæld*. At støde på et middelalderligt stedsnavn, her tæt ved herredssædet Lyngø, kan ikke undre. Sprogforskernes tolkning støttes også af de skriftlige kilder. På et opmålingskort fra 1779 - umiddelbart før ud-

Fig.2 (NFH 434 1-1 (dias)): I forbindelse med råstofindvindings-tilladelsen i og omkring Brudevælte Mose foretog Nordsjællandsk Folkemuseum i 1990 prøveudgravninger. Der gjordes ikke yderligere fund. Foto Steffen Stummann Hansen.

skiftningen - kaldes mosen *Brijdevaldene* (*Brydevælderne*), hvor man også bør notere sig flertalsformen. Navnet Brudevælte skal derfor næppe knyttes til blot ét lille mosehul, men til flere liggende omkring stedet, hvor udflyttergården fra Lynge, Fuglerupgaard året efter blev bygget af Ole Pedersen. Dette bekræftes også af jordbundskort baseret på borer i slutningen af sidste århundrede, hvor det ses, at hele områdets undergrund består af moræneler med spredte lavt liggende områder (kildespring?) med tørve- og gytjeaflejringer.

FUNDET

En sommerdag, to år efter at Ole Pedersen havde fået arvefæsteskøde til gården, er han i gang med at grave tørv i et af hullerne ved gården. Her støder han så på de seks bronzelurer, som lå parvis. Først 93 år senere kommer Nationalmuseet på besøg. Det sker, da Vilhelm Boye foretager herredsberedningen i 1890, hvor alle synlige fortidsminder blev beskrevet og indplottet på kort. De ikke-synlige fund og fortidsminder indplottes også på kort, således også fundstedet for bronzelurerne, som markeres fundet syd for Fuglerupgaard. Nu kunne man jo frygte, at de mange år, der var gået, havde medført, at fundstedet var gået i glemmebogen, men det synes altså ikke at have været tilfældet. Da Fuglerupgaard helt op til for nylig har været i Ole Pedersens slægts eje, har Vilhelm Boye sikkert også haft en pålidelig informant i gårdejereren.

Men lad os vende tilbage til år 1797. I brev af 15. juni 1797 fra amtsforvalter, capitaine Arentz til amtmand, geheime conferenceraad Levetzow fremgår det, at finderens navn var gårdmand Ole Peder-

sen. Lurerne (som i brevet beskrives som Messing Horn) blev fundet ved tørvegravning i et lille mosehul, kaldet Brudevælte, tæt ved hans udflyttede gård. Lurerne fandtes liggende to og to i en dybde af 9 á 10 Kvarterer (*ca. 1½ meter*) under tørv på blåler. I brev af 19. juni samme år fremsender amtmanden hornene med en næsten enslydende skrivelse til Det Kongelige Rentekammer. Få dage senere, den 22. juni, skriver Arentz igen til Levetzow: „Ved endvidere at grave i Brudevælte Mose, har Gaardmand Ole Pedersen fundet Mundstykkerne eller den øvrige halve Deel af de krumme Metal Horn, som jeg under 15de d.m. tilsendte Deres Excellence. Bemeldte Mundstykker, som herved underdanigst tilstilles Deres Excellence, er fundet omtrent 5 Alen (*omtrent 3 meter*) fra det sted hvor Hornene laae, i samme dybde og istæden for at Hornene laae toe og toe sammen, fandtes alle 6 Mundstykker samlede og hvorved man fandt Spor til at samme havde været bundet tilsammen med et treflette Band“. Nogle få dage senere, den 25. juni, tilskriver Levetzow Rentekammeret med ovenanførte meddelelse.

Den 8. juli 1797 svarer Rentekammeret så til Levetzow, at de har bevilget Ole Pedersen 30 Rd. for de bemeldte fund til udbetaling på Amtsstuen fra Den Kongelige Finantskasse.

SØEN BRUDEVÆLTE

Oplysningerne om fundforholdene, som Ole Pedersen gav til Arentz, og som han samvittighedsfuldt bragte videre, er interessante. At fundene er gjort på overgangen mellem „blåler“ og tørv tyder på, at genstandene er nedsmåkket i mosehullet, mens det

stadig var en sø og før denne begyndte at gro til. Den omtalte blåler er formentlig gytje, som er sedimenter, som aflejres på søbund. Tørvten derimod dannes når søen gror til, hvilket vi så kan gætte er sket i den efterfølgende periode, jernalderen.

LURERNES VIDERE SKÆBNE

Lad os følge lurernes videre skæbne. Lurerne er fra 1797 til 1807 i Rentekammerets varetægt. Den 22. maj 1807 oprettedes *Kommissionen for de Nordiske Oldsagers Opbevaring* og allerede den 11. juni samme år overgives dokumenterne i sagen om lurerne fra Rentekammeret til Oldsagskommissionen. Samtidig indrettes i Universitetsbiblioteket på Trinitatis Kirkes loft ved Rundetårn *Det kongelige Museum for de Nordiske Oldsager*, i daglig tale *Oldnordisk Museum*. Den 12. august samme år overgives lurerne imidlertid overraskende nok fra Rentekammeret til *Det Kongelige Kunstkammer* (ligesom ærten fra HC. Andersens eventyr) „til Forvaring indtil videre“, hvor de af Kunstkammerforvalter Spengler samme dag indføres i hans manual med nummer D254 (senere rettet til b/309). Allerede på møde den 31. oktober 1807 beslutter Oldsagskommissionen, på baggrund af en kongelig resolution af den 21. oktober, at lurerne skal overgives fra Kunstkammeret til Oldsagskommissionen, det vil sige til det nyoprettede „Oldnordisk Museum“ (fra 1892 Nationalmuseet). På museet indføres de dog først i protokollen i 1811, hvor de af Worsaae får de numre, de stadig har i dag (8114-8117). Det mærkelige er dog, at de kun gives fire numre. I en opgørelse fra C.J. Thomsen fra 1826

Fig.3: Udtægning af sognebeskrivelseskort over fredede (udfyldt cirkel) og sløjfede gravhøje (åben cirkel). Tegning Niels Hauswald.

Fig.4: Dyssekammer på Maglebjerggaards marker. Foto Finn Erik Kramer.

kaldes de - helt i tråd med tidens romantiserende ånd - for Krigslurer. Også her beskrives kun de fire, men det fremgår dog, at museet har alle seks. Der synes at være tale om, at Kunstammeret og Oldsagskommissionen efter henvendelsen i 1807 har besluttet at dele lurerne, således at tre eller fire af lurerne er gået til museet, mens to eller tre er blevet på Kunstammeret.

I Frederik Thaarup's bog „Kjøbenhavn og Omegn“ udgivet i 1826, kan vi i hvert tilfælde læse, at der på Kunstmuseet findes „tre store Metal-Lurer, Nordboernes Krigstrompeter; særdeles velconserverede. Fundne i Moser i Frederiksborg-egnen“.

Ovennævnte citat findes indlagt som et notat i Nationalmuseets sag om Brudevælde-lurerne. Vi kan derfor formode, at det er dis-

se lurer, som i slutningen af 1826 overføres fra Kunstammeret til Nationalmuseet, hvor de samme år beskrives af Thomsen og indføres under de eksisterende numre.

SKT. PETERSBORG

I nogle år derefter hører vi ikke noget til lurerne, men i 1845 holder Oldsags-kommissionen møde på baggrund af en henvendelse fra Commandeur-Captain Falbe. Han havde på kronprinsens (den senere Frederik VII) forslag ytret ønske om, at overgive en fuldstændig lur til de Keiserlige Samlinger i Petersborg. Kommissionens medlemmer bifaldt Kronprinsens forslag om at afgive en af „Krigslurerne“ med den begrundelse, at den „var aldeles ligesom en af de andre“. Luren overrakte til Prins Frederik af

Hessen, „som stod i Begreb med at tiltræde en Reise til St. Petersborg“.

Denne lur befinder sig stadig i Skt.Petersborg, nu på Eremitagemuseet, mens de øvrige kan ses i Nationalmuseets udstilling. Om den „russiske“ lur har Per-Olof Johansson med glødende lokal patriotisme fortalt i artiklen „Lurerne fra Allerød“(!) i „Drømmen om Allerød“, hvor man også i en anden artikel kan læse om lurnes brug - og misbrug - i vort lands markedsføring.

BRUDEVÆLTE-OMRÅDET I OLDTIDEN

I et bredt bælte fra vest for Uvelse forbi Brudevælde Mose til Lynge Mark mod øst (løber i virkeligheden nærmest vestnordvest-østsyddøst) har ligget ikke mindre end 55 gravhøje. Af disse er i dag

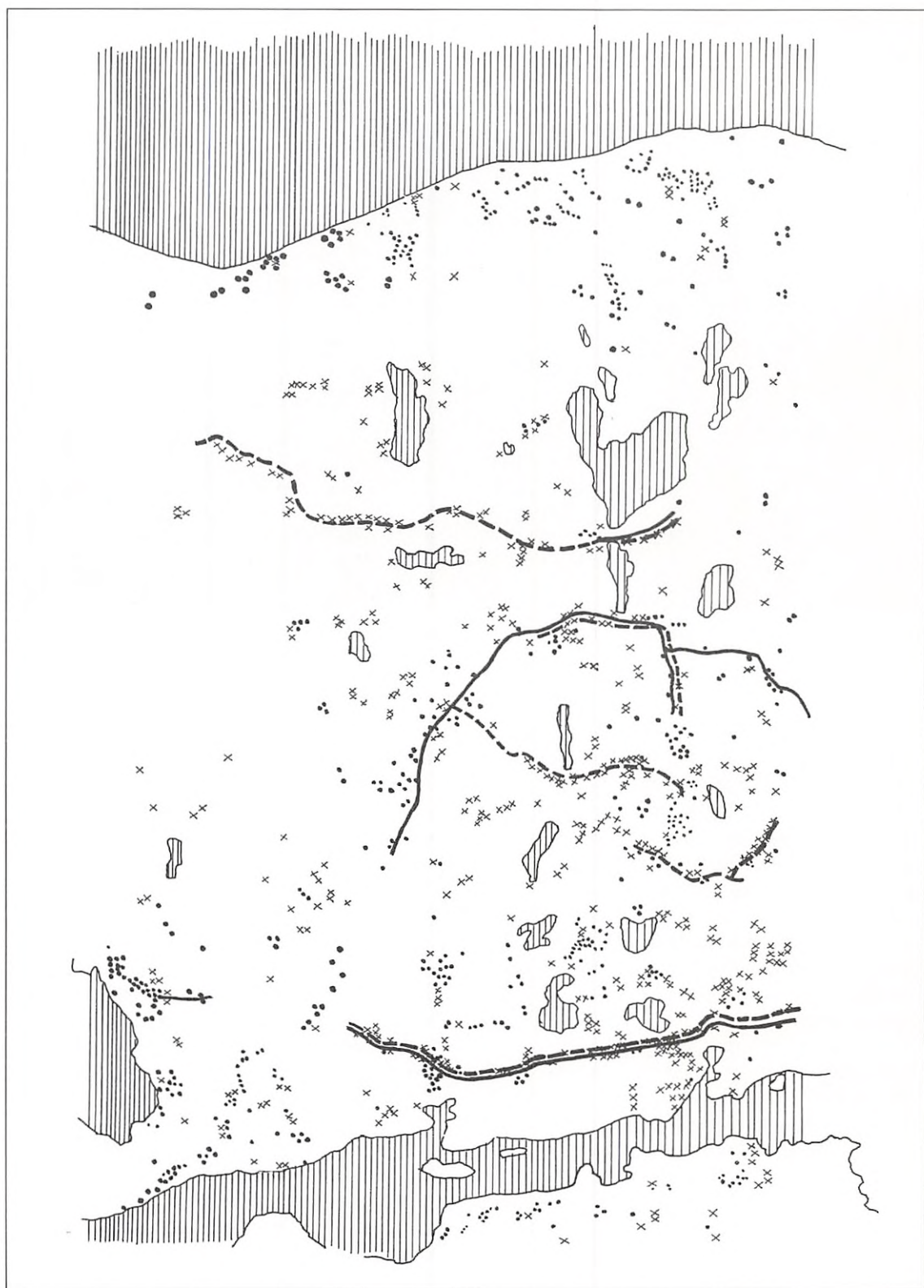

Fig.5: La Cours indplotning af megalitgrave (x), bronzealderhøje (•) samt forslag til vejforløb i bondestenalderen (- - - -) og bronzealderen (—). Tegning Niels Hauswald.

kun 11 synlige i landskabet og derfor fredede (fig. 3).

Syd for Bastrup Sø fandtes tidligere mange dysser, hvoraf nu kun de fire (sammen med en udateret oldtidshøj) er bevarede inde i skoven Ganløse Eged. Denne række af dysser kan følges vest om Bastrup Sø mod nord. Fra søen og op til Kedelsø-ådalen har på række ligget fem dysser, som nu alle er væk. Efter at have passeret Lynge fortsatte dysse-kæden til Brudevælte, hvor den meget præcis mødes med den vest-østgående kæde af gravhøje og dysser (fig. 4). Netop ved Brudevælte har været mange dysser og gravhøje. Dysse-kæden fortsætter mod nord forbi Brudevælte Mose og op mod Brødeskov. På denne strækning har spredt ligget otte gravhøje, som nu alle er væk.

At gravhøjene på den beskrevne måde ligger i bælter er næppe tilfældigt, ligesom det næppe er tilfældigt, at de to bælter mødes netop ved Brudevælte. Højene har været markante bygningsværker, som har markeret de gravlagtes og områdets storhed og status. De har været beregnet til at blive set. Vi kan derfor med god grund gætte på, at de blev anlagt, hvor folk færdedes på alfarvej, og at bælterne af høje og dysser indikerer, at de er anlagt langs gamle vejforløb (eller vice versa). Noget ganske tilsvarende kendes jo fra Hærvejen i Jylland.

Lad os kort følge det vest-østgående bælte af gravhøje videre ud i verden. Fra et lille stykke vest for Uvelse og indtil vi når Strø Bjerge findes ingen gravhøje. På Strø Bjerge har ligget ganske mange høje.

Vender vi os mod øst, ligger der efter Lynge Mark mod øst kun få spredte gravhøje. Den næste koncentration af gravhøje ligger

ved og omkring Farum Lillevang. Længere mod øst har der ligget en stor koncentration i Farum ved overgangsstedet mellem Farum Sø og Furesø.

LA COURS TOLKNING

I 1927 udgav Vilhelm la Cour sin doktordisputats „Sjællands ældste bygder“. Værket, som nu er næsten glemt, var i virkeligheden langt forud for sin tid. Det er et de første eksempler på bebyggelsesarkæologiske studier.

Kort resumeret prøvede la Cour at studere landskabsformer og indplottede gravhøje på Sjællandskortet med det sigte at påvise mulige vejforløb fra oldtiden.

På denne måde nåede han frem til en formodning om, at der i bondestenalderen havde eksisteret tre nord-syd gående vejforløb i det mellemste Nordsjælland. 1: Fra bunden af Roskilde Fjord sluttende syd for Strø Bjerge omkring Græse – et vejforløb, som i følge la Cour, stadig eksisterede i bronzalderen. 2: Et vejforløb gående fra egnen omkring Ølstykke mod nord til Brudevælte-området. 3: Et forløb gående fra Lille Værlose krydsende overgangen ved Farum Sø/Furesø og videre mod nord til bunden af den nu udtørrede Nivå Fjord (fig. 5).

I følge la Cour er de to østlige vejforløb forsvundet i bronzalderen, men til gengæld ser han i denne periode bælter af gravhøje fra vest for Uvelse til Lynge Mark som et vejforløb. Dette vejforløb mener han fortsætter til Farum Lillevang og videre vest om Farum Sø mod syd. Overgangsstedet ved Farum Sø/Furesø eksisterer stadig i bronzalderen, men han kan ikke angive forbindelser, hverken mod nord eller syd.

KOMMENTARER TIL LA COUR

Vilhelm la Cours tolkninger er fascinerende, og der er givetvis en rigtig substans. Der er imidlertid også mange usikre faktorer, som gør hans tolkninger problematiske.

Hvis vi her nøjes med at kigge på de to krydsende bælter af gravhøje ved Brudevælte er det første, der falder i øjnene, hvor mange af gravhøjene, som er udaterede. De kan blot uspecifikt henføres til oldtiden. Dette skyldes at ingen af disse høje er professionelt udgravet af arkæologer. Da der bygges høje i alle oldtidens perioder bortset fra jægersstenalderen er den vest-østgående vej fra bronzalderen ved Brudevælte en hypotese, som må underbygges af et grundigere studium.

Den nord-syd gående vej fra bondestenalderen er derimod på mere sikker grund. Megalitgravene (det vil sige lang- og runddysser samt jættestuer) er karakteristiske for de første små tusinde år af bondestenalderen (tragtbægerkulturen), og vi kan derfor med rimelighed formode, at dette vejforløb virkelig har eksisteret i denne periode.

Koncentreret omkring Brudevælte har ligget ni megalitgrave. Ældst er tre langdysser vest for Brudevælte, hvoraf to stadig findes. Tre dysser har formentlig været af den lidt yngre runddyssetype (fig. 3), mens en fjerde med sikkerhed var en runddysse.

Runddysserne udviklede sig med tiden til jættestuegravene. Der kendes ingen jættestuer omkring Brudevælte. Derimod er der – godtnok ikke af arkæologer – udgravet en såkaldt stendyngegrav øst for mosen, som formentlig er fra samme tid. I graven fand-

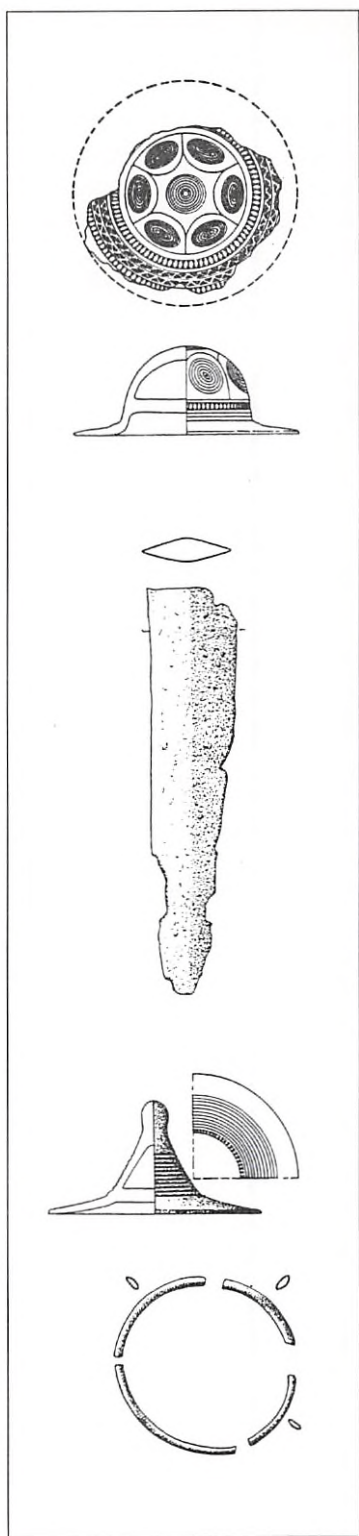

Fig. 6: Tegning af genstandene fra Hundshøj (pincetten mangler). Fra *Aner & Kersten*, pl. 29.

tes et ravhængesmykke.

Den lille koncentration af gravanlæg omkring Brudevælde viser, at der har været mennesker i området i de første århundreder af bondestenalderen. Det er næppe at gå for vidt at gætte på, at der har været en bygd i området, som har stået i forbindelse med andre bygder både nord og syd for - en forbindelse, som ikke længere kan ses at være til stede i bronzealderen. Vores viden om området i bondestenalderen er endnu sparsom, men der ligger sikkert løsfundne flintøkser og andet fra denne tid rundt om på gårdene, som vil kunne give os et bedre overblik over områdets udnyttelse.

SENERE I BONDESTENALDEREN

Tragtbægerkulturen, som efterfølges af megalitgravene, efterfølges i perioden fra 2800-2400 f.Kr. af enkeltgravskulturen, som igen roligt udvikler sig til den periode, som kaldes dolktid (2400-1700 f.Kr.). I begge perioder bygges gravhøje, og nogle af de udaterede høje i området kan stamme fra disse perioder. At der stadig var mennesker i området ved vi, omend sporene er sparsomme.

I 1950 indløb der til Nationalmuseet besked om, at gårdejereren på Fuglerupgaard, Carl Andersen havde fundet en stridsøkse af enkeltgravstypen på sin mark umiddelbart nord for gården. Stridsøkserne fra enkeltgravskulturen er de statusgivende våben i denne periode og derfor - specielt på Sjælland - ikke så almindelige som løsfund. Måske stammer øksen fra en grav eller en offernedlæggelse. Hvis nogen af læserne ved, hvor øksen befinder sig i dag, vil museet være meget interesseret i at høre nærmere.

Når vi bevæger os til dolktid, ved vi, at der i den ovenfor omtalte runddysse ved Brudevælde er fundet en flintdolke af „fiskehaletypen“. Fundet i dyssen er sikkert udtryk for, at denne længere op i tiden fortsat har været anvendt til begravelser. Netop efter begravelser ville der sikkert være mange flere beviser for, hvis højene var undersøgt af professionelle arkæologer. Selv om en periodes befolkning ikke har markeret sig ved synlige gravanlæg, kan de alligevel have levet i området og udnyttet de eksisterende gravanlæg, som sidste hvilested for deres afdøde.

BRONZEALDEREN

I ældre bronzealder (1700-1000 f.Kr.) bygges store kuplede gravhøje med kistebegravelser. Ved overgangen til yngre bronzealder - lurernes tidsalder - indføres ligbrændingsskikken. I yngre bronzealder (1000-500 f.Kr.) begravnes de døde i urner i siderne af ældre høje, i småhøje, under stenrøser eller blot under flad mark.

La Cour postulerede en bronzealdervej fra vest mod øst ud fra rækken af bronzealderhøje. Problemet er imidlertid, at allerede på La Cours tid var en meget stor del af gravhøjene kørt bort. Dette sker for en stor dels vedkommende i 1800-tallet ud fra princippet „hvad udad tabes, skal indad vindes“. Bare i Brudevældes nærmeste omegn drejer det sig om mere end 25 gravhøje, og det er endda kun dem, vi via optegnelser fra slutningen af sidste århundrede har kendskab til. En god del flere er sikkert blevet nedbrudt i forbindelse med gård-, kirke-, borg- og slotsbyggerier længere tilbage i tid.

Den ældste kilde, vi kender til, der beretter om høje i området, er

Fig.7: Sten med skåltegn fra bronzealderen i soklen på Lyng Kirkes sakristi. Foto Finn Erik Kramer

lærer Nissens beretning fra 1872. I flere af de 8-10 høje, som har ligget sydøst for Brudevælde, og som forlængst er sløjfede, fortæller Nissen, at der er fundet bronzesværd, som dog alle på Nissens tid „er blevet borte“. I endnu flere af disse høje stødte man i følge Nissen på urnebegravelser. Disse har sikkert været fra yngre bronzealder eller eventuelt fra den efterfølgende periode, førromersk jernalder.

Tæt nordvest for Fuglerupgaard har tidligere ligget en gravhøj og lidt længere mod nord yderligere en. En af disse gravhøje kaldtes Hundshøj – hvilken af de to det er, vides ikke – men i Hundshøj er i sidste århundrede i følge lærer Nissen „fundet flere urner“. Fund fra Hundshøj kend-

te lærer Nissen ikke til, men der var blevet gjort fund, som kan dateres til både ældre og yngre bronzealder. Genstandene købtes i 1883 af en omrejsende opkøber og kom via opkøberen til Nationalmuseet. Det drejer sig om to såkaldte tutulies – smykker – samt en bronzearmring, et fragment af en dolk og en pincet (fig. 6). Fundenes forskellige alder viser, at der har været mindst 2-3 gravlæggelser i højen. Pincetten (som vi desværre ikke kan vise et billede af) er fra yngre bronzealder. Efter at Lærer Nissen har fortalt om Hundshøj på matrikel nr. 16 a, fortsætter han: *På samme Lod det gamle „Brudevælde“, som nu er opdyrket, og som Folk i Sognet ikke vide Navn på, men i forrige Aarhundrede boede på Går-*

den Ole Pedersen, og man ved godt, at der er fundet Bronzelurer i Mosen.

I den stadig delvis eksisterende langdysse, Enhøj, vest for vejen til Hillerød ved Lyng Mølle skulle i følge lærer Nissen være fundet et stykke bronze, som måske vagt fortæller om en efterbegravelse fra bronzealderen, men ellers er ovenstående det beskeden kendskab, vi har til fund fra bronzealderen i de nærmeste, mange gravhøje omkring Brudevælde.

Men de mange høje, som i sidste århundrede og før er bortfjernede, og om hvilke vi slet ingen oplysninger har bevaret i dag, mere end antyder, at bronzealderens mennesker boede i området.

De mange urnebegravelser i de sydøstlige gravhøje, som lærer Nissen fortalte om, er sikkert ikke enestående. Der har givetvis været urnebegravelser fra yngre bronzealder i mange af de andre høje omkring Brudevælde.

Det er ofte antaget, at offernedlæggelser foregik på afsides liggende steder langt fra menneskenes daglige aktiviteter. Dette synes ikke at have været tilfældet ved Brudevælde. Bælterne af gravhøje mødes ved Brudevælde og her er en speciel stor koncentration af høje, hvor der i flere af dem er gjort fund fra bronzealderen. Bronzealderens mennesker har sikkert boet i nærheden.

SKÅLSTEN

Ikke blot lurerne, gravhøjene og urnebegravelserne fortæller os om bronzealdermenneskene i området. Hele to sten med skåltegn – sten med indhamrede cirkulære fordybinger – kendes. Tolknin-gen af skåltegnene er vanskelig, men de opfattes ofte som magiske tegn, der skulle medvirke til at sikre en frugtbar høst.

Måske symboliserer tegnene en nu forlængst glemt gudinde for agerbruget.

Den ene af stenene fandtes i 1962 i forbindelse med parcelhusbyggeriet i det nordlige Lyng på Baunedals jorder. Stenen, som vejer over en ton og nu er på Nationalmuseet, har adskillige skåltegn, men desforuden er der også indmejslet et fodaftryk.

Den anden sten (fig. 5) findes indmuret i soklen af sakristiet på Lyng kirke. Da denne sten for flere hundrede år siden er bragt til kirken, kendes den oprindelige placering ikke, men vi kan jo gætte på, at den er kommet nordfra.

AFSLUTNING

Men hvor er bopladserne? Der er ingen grund til at betvivle, at de findes i området. En hurtig tur hen over en pløjemark øst for Brudevælde kort før jul afslørede adskillige oppløjede, sodsvættede og trækulsholdige pletter. Uden udgravninger kan det ikke med sikkerhed afgøres, fra hvad de stammer, men erfaringen viser, at sådanne pletter ofte stammer fra kogegruber fra oldtiden – altså jordovne, hvor man har tilberedt sin mad. Disse ligger ofte i forbindelse med bopladser, og en intensiv rekognoscering af hele området vil sikkert kunne afsløre flere bopladdspor. Det vil ikke overraske, hvis disse er fra bondestenalderen og bronzealderen. Med lidt held burde man også kunne finde stedet, hvor de mennesker boede, som for over 2000 år siden lod lurernes dumpe toner klinge ved de store offerfester – disse lur, som i dag er et kosteligt vidnesbyrd om en svunden tids ejendommelige kultur.

Anvendt litteratur og forslag til videre læsning:

Ekkehard Aner & Karl Kersten (1973): „Die Funde der älteren Bronzezeit...“. Bind I, Frederiksborg Amt.

H.C. Broholm (1965): „Lurfundene fra Bronzealderen“. København.

H. C. Broholm (1946): Danmarks bronzealder III. København.

H. C. Broholm (1949): Danmarks bronzealder IV. København.

H.C. Broholm, William P. Larsen, Godtfred Skjerne (1949): The Lurs of the Bronze Age. København.

Vilhelm la Cour (1927): „Sjællands ældste bygder“. København.

Per-Olof Johansson (1991): „Drømmen om Allerød“.

Finn Erik Kramer (1996):

Guld... eller grønne skove. Om jordfunden oldtidsguld i museets virkeområde. NoMus 4.

Lokalhistorisk Arkiv & Forening i Allerød Kommune (1983): „Lyng gennem 900 år“.

I dette nummer af NoMus er der
indsat
girokort til kontingentindbetaling

Vi minder om
at kontingentet for 1997 er:

Enkeltmedlemmer: kr. 70,00

Husstandsmedlemmer: kr. 100,00

Erhvervsmedlemmer: Minimum kr. 250,00

Indkaldelse til ordinær generalforsamling

Ordinær generalforsamling i Nordsjællandsk Museumsforening afholdes **onsdag den 26. februar 1997 kl. 19.30 i Søjlehallen på Sophienborg.**

Dagsorden ifølge vedtægterne:

1. Valg af dirigent.
2. Formanden og museumslederen aflægger beretning.
3. Kasseren fremlægger reviderede regnskaber til godkendelse.
4. Fremlæggelse af budgetter og fastlæggelse af kontingent til foreningen.
5. Indkomne forslag.
6. Valg af bestyrelsesmedlemmer og to suppleanter. På valg til bestyrelsen er *Helge S. Bek, Ebbe Løvig Nielsen, Hans Jørgen Clementsen og Poul Erik Termansen.*
Bent Skov Larsen er på valg som suppleant. Alle er villige til genvalg.
7. Valg af to revisorer.
8. Eventuelt.

Forslag til nye bestyrelsesmedlemmer/suppleanter samt forslag til dagsordenens punkt 5 afleveres skriftligt til formanden

*Helge S. Bek,
Ebbas Allé 12,
Nødebo,
3480 Fredensborg*

senest 8 dage før generalforsamlingen.

I pausen inden foredraget er der kaffebord. Øl og sodavand kan købes.

Busforbindelse til Sophienborg

Bus nr. 734 kører fra Hillerød Station kl. 19,00. Den er ved Falkevej kl. 19,11.

Desværre er der ingen busser der passer med hjemtransporten kl ca. 22,00

Museet vil derfor formidle kontakt til andre deltagere på generalforsamlingen, der skal samme vej eller til Hillerød Station.

Kontakt eventuelt i pausen museets sekretær Hanne Pedersen.

Efter generalforsamlingen
vil lederen af
Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat,

arkitekt Johs. Hertz

fortælle om:

„Æbelholt og Esrum Klostre“.

Nødebo Kro

Husk foredraget på Nødebo Kro
den 10. marts kl. 20.00:

Museumsinspektør **Lisbeth Hein**
fra Hørsholm Egns Museum
fortæller om

„Danmarkshistoriens første pressehetz“

Ordinær Generalforsamling

afholdes onsdag den 26. februar 1997 kl. 19.30
i Søjlehallen på Sophienborg

Efter generalforsamlingen vil lederen af
Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat

arkitekt

Johs. Hertz

fortælle om
Æbelholt og Esrum Klostre.

se nærmere om generalforsamlingen side 15

